

УДК 346: 637.5.637.1

В. К. Збарський,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки підприємства ім. професора Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

V. Zbarsky,

Doctor of Science (Econ.), Professor,

Professor of Economics enterprise department named after professor Romanenko

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS FOR THE FUNCTIONING OF UKRAINIAN DAIRY PRODUCTION SUBCOMPLEX

Обґрунтовано необхідність вдосконалення ринку молока і молочної продукції, забезпечення пріоритету національного товаровиробника за допомогою різноманітних програм державної підтримки галузі, створення міцної правової основи господарської діяльності на цьому ринку, проведення технічного переоснащення підприємств галузі, запровадження прогресивних інноваційних технологій. Визначено особливий характер та виняткове значення молока і молочної продукції для життя і здоров'я людини, акцентовано увагу на забезпечення продовольчої безпеки на цьому сегменті ринку та забезпечення прав споживачів.

The necessity of improvement of the market of milk and milk products, the provision of the priority for national manufacturer by a variety of government support programs, the creation of strong legal bases of economic activity in this market, necessity of a technical re-equipment of the industry and the introduction of advanced innovative technologies were substantiated. The special character and an exceptional value of milk and milk products for human life and health were defined. The emphasis was on a food security in this segment of the market and ensuring the rights of consumers.

Ключові слова: молочна продукція, правове забезпечення, під-комплекс, ефективність, якість, конкурентоспроможність, ціна, нормативно-правові акти.

Key words: dairy products, legal support, subindustry, efficiency, quality, competitiveness, price, regulations.

На сьогодні на рівні держави вже усвідомлено, що основною причиною економічної кризи є усунення держави від управління економікою і перебільшення ролі ринкового саморегулювання. Тому Господарський кодекс України вказує, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин господарюючих суб'єктів та державного регулювання макроекономічних процесів, і що інвестиційна політика передбачає створення господарюючим суб'єктам необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, забезпечення ефективного використання коштів і здійснення контролю за ним. А до основних чинників регулюючого впливу держави на діяльність господарюючих суб'єктів кодекс відніс: держзамовлення; ліцензування, патентування і квотування; сертифікацію і стандарти-

зацію; застосування нормативів і лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та ін.

Метою дослідження є виявлення проблемних аспектів господарсько-правового регулювання ринку молочної продукції України, обґрунтування науково-теоретичних і практичних рекомендацій вітчизняних вчених щодо вдосконалення чинного законодавства та підвищення ефективності правового регулювання досліджуваного сегменту ринку.

Методи дослідження. У статті використано низку спеціальних методів: історико-правовий — при вивченні загальної економіко-правової категорії "ринку" та розвитку державного регулювання національного ринку молочної продукції, при дослідженні питання економічної характеристики галузі, стану та тенденцій розвитку цього ринку, при дослідженні розвитку європейського законодавства у сфері якості та безпечності м'ясо-молочної продукції. Нормативно-інформаційну

Таблиця 1. Обсяги виробництва молока та молочних продуктів в Україні у 2010–2013 рр. (тис. т)

Показник	В середньому за рік					2013 р. у % до	
	2010	2011	2012	2013	за 2010-2013 рр.	2010 р.	2010-2013 рр.
Виробництво молока - всього	11249	11086	11378	11488	11300	100,4	101,7
в т.ч. на одну особу, кг/рік	245,2	242,5	249,5	252,5	247,4	103,0	102,1
Виробництво молокопродуктів:							
- молоко оброблене рідке	822,3	890,0	910,0	961,0	895,8	116,9	107,3
- масло вершкове	92,3	76,7	88,6	94,3	88,0	102,2	107,2
- спреї та суміші	79,7	81,4	53,4	53,1	66,9	66,6	79,4
- сири - всього	311,2	303,1	244,9	246,6	276,4	79,2	89,2
- кисломолочні продукти	497	472	486,1	517,9	493,3	104,2	105,0
Споживання молока та молокопродуктів на одну особу, кг/рік	206,4	204,9	214,9	220,9	211,8	107,0	104,3

*Дані: Сільське господарство України, 2013 рік: Стат. збірник. — К.: Держстат України. — 402 с.

та емпіричну основу дослідження становлять міжнародні нормативно-правові акти, в тому числі міжнародні конвенції, договори та угоди, ратифіковані Україною, Конституція України, Господарський, Цивільний, Податковий кодекси України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють відносини на ринку молочної продукції.

Власні дослідження. Про стан розвитку галузі молокопродуктового підкомплексу України в умовах становлення ринкових відносин свідчать дані таблиці 1.

Молокопродуктовий підкомплекс України як окрема сфера господарської діяльності має особливості функціонування та відіграє вагомую роль у забезпеченні продовольчої безпеки України. Пріоритетність згаданої сфери зумовлює необхідність державної підтримки. Україна стала членом СОТ, принципи і правила якої орієнтуються на максимальну лібералізацію торгівлі та захист вітчизняних виробників. Наразі вітчизняна практика щодо бюджетного регулювання свідчить про неефективність та недостатність її в Україні. Тому вирішення питання доцільності державної підтримки підприємств харчової промисловості є надто актуальним.

Загрозами щодо розвитку молокопереробної галузі, які підлягають регулюванню, є:

- низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції на ринку Європи через її недостатню якість та високу собівартість сировини, що суттєво ускладнює експорт продукції та зумовлює зростання імпорту;

- досягнення певної частки на внутрішньому ринку молочної продукції виробництва країн ЄС у всіх секторах попиту — від елітних продуктів до формально безпечних (виробів найнижчих цінових груп). Як наслідок, можливе подальше падіння обсягів виробництва вітчизняної харчової продукції та банкрутство неконкурентоспроможних підприємств галузі;

- можливе зняття захисних бар'єрів вітчизняного ринку молочної продукції від імпорту з Європи;

- в умовах глобалізації ринків існують реальні загрози для малопотужних виробників галузі, які в короткий термін не можуть забезпечити якість власної продукції, що є сировиною для переробної промисловості;

- відсутність прямої підтримки держави;
- нестабільність постачання молочної сировини.

Важливим нормативним документом є закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо безпечності харчових продуктів" [1], який встановлює механізм відстеження безпечності та якості харчових продуктів згідно з вимогами європейського законодавства. Цей нормативний акт дозволяє створити належну систему контролю в сфері санітарних та фітосанітарних заходів, еквівалентну до системи Європейського союзу.

Законом України "Про державний контроль у сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів і кормів, благополуччя тварин" встановлено механізм контролю харчових продуктів тваринного походження (свіжого м'яса, молюсків, риби та рибних продуктів; сирого молока та молочних продуктів тощо).

Особливу увагу слід звернути на Закон "Про внесення змін до Закону України "Про молоко та молочні продукти" та інші законодавчі акти щодо посилення заходів боротьби з фальсифікацією молочних продуктів. У профільному комітеті на доопрацюванні знаходиться ще один законопроект "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення законодавства у сфері сільськогосподарської кооперації)".

Отже, створення умов конкурентоздатного та ефективного вітчизняного виробництва харчових продуктів є пріоритетною задачею молочної

ної галузі та держави в цілому. У більшості розвинених країн встановлено досить жорсткі критерії до сировини і кінцевої харчової продукції. В Європейському та Митному союзах оцінці підлягають продукти, імпортовані іншими країнами, тобто відбувається адаптування національних законодавчих документів відповідно до міжнародних правил та практики. Забезпечення експортного потенціалу держави та виробництва безпечної і якісної конкурентоспроможної харчової продукції можливе шляхом дотримання загальноприйнятих положень, встановлених відповідно до міжнародних вимог.

В Європейському союзі (далі — ЄС) технічне регулювання не охоплює питання безпечності харчових продуктів. Законодавство у сфері виробництва харчових продуктів складається з санітарних і фітосанітарних вимог та базується на комплексній й ефективній системі контролю виробничих процесів (НАССР). Саме належне дотримання цієї системи контролювання на вітчизняних молокопереробних підприємствах забезпечить відповідність молочних продуктів гігієнічним та мікробіологічним вимогам. Відповідальність за безпечність харчових продуктів покладається на виробників, які самостійно розробляють технологічний процес виробництва у межах законодавчо встановлених вимог. В ЄС відсутня обов'язкова сертифікація харчових продуктів, натомість система контролю безпечності харчових продуктів спрямована на перевірку наявності на підприємствах дієвих механізмів контролю відповідності харчових продуктів встановленим вимогам. Система відстеження харчових продуктів дає змогу швидко відкликати з ринку небезпечні продукти.

Відповідно до законодавства Митного союзу (МС) до сфери технічного регулювання відноситься правове регулювання відносин, що виникають при розробці, прийнятті, застосуванні і виконанні обов'язкових вимог до продукції, у тому числі харчової, а також пов'язаних з нею процесів виробництва, зберігання, перевезення, реалізації та утилізації.

Обов'язковими для застосування і виконання вимог до об'єктів технічного регулювання є технічні регламенти (ТР), в яких чітко визначаються об'єкти технічного регулювання, вимоги до цих об'єктів і правила їх ідентифікації, а також правила і форми оцінки відповідності. Технічний регламент може містити вимоги до термінології, пакування, маркування.

Початок розроблення в Україні технічних регламентів був пов'язаний з підписанням Угоди СОТ ТБТ (технічні бар'єри у торгівлі). Угодою про технічні бар'єри у торгівлі вимагається

від країн СОТ застосовувати технічні регламенти і стандарти для цілей національної безпеки, запобігання шахрайським діям, захисту життя та здоров'я людини, тварин чи рослин, захисту навколишнього середовища. Передбачалося, що українська система технічного регулювання повинна перейти до такої, де обов'язковим є дотримання технічних регламентів (які визначають характеристики товару, або пов'язані з ним виробничі процеси чи способи виробництва, включаючи адміністративні положення).

Адаптація законодавства України до взятих на себе міжнародних зобов'язань СОТ потребувала відповідного врегулювання, у тому числі з питань якості і безпеки харчових продуктів. Відповідними змінами, визначено, що предметом правового регулювання технічних регламентів не повинні бути вимоги до продукції, встановлені санітарними заходами. Технічний регламент не містить вимог щодо безпечності харчових продуктів, встановлених санітарними заходами, та може включати або бути цілком присвяченим вимогам щодо термінології, позначень, пакування, маркування та етикетування стосовно продукту, процесу чи методу виробництва. В той же час, у ст. 1 визначено, що "безпечність харчового продукту — це стан харчового продукту, що є результатом діяльності з виробництва та обігу, яка здійснюється з дотриманням вимог, встановлених санітарними заходами та технічними регламентами".

Також розбіжності мають місце у деяких положеннях законів України "Про безпечність та якість харчових продуктів" та "Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності" стовно визначення органу, який затверджує ТР. Під час правової експертизи проектів технічних регламентів "Вимоги щодо виробництва молока та молочних продуктів", які розроблялися, було запропоновано запровадити уніфікований підхід щодо визначення органу, уповноваженого затверджувати технічні регламенти на харчові продукти (табл. 2).

Наразі суперечливі норми законодавства не врегульовані. Питання розроблення, прийняття та застосування технічних регламентів і процедур оцінки відповідності, а також здійснення оцінки відповідності регламентуються Законом України "Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності" та Декретом Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію". Окремі норми цих законодавчих актів дублюються, або не узгоджуються між собою. Окрім того, відповідно до Закону України "Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відпо-

відності", який є базовим у сфері технічного регулювання та оцінки відповідності, дія цього Закону не поширюється на санітарні заходи, які розроблені та застосовуються для захисту людини від ризиків, пов'язаних із харчовими продуктами. Фактично, до сфери правового регулювання, визначеного поняттям "технічний регламент", належать не усі нормативно-правові акти, дотримання яких відповідно до законодавства є обов'язковим.

Нині можливим виходом із ситуації може бути внесення змін до чинного законодавства, що регулює вимоги до безпечності харчових продуктів та сировини, стосовно визначення у технічних регламентах тих норм і правил санітарних заходів, застосування яких є обов'язковим. Крім того, необхідно визначити порядок розроблення, прийняття та застосування технічних регламентів і процедур оцінки відповідності на харчову продукцію.

Незважаючи на багаторічну роботу з гармонізації нормативних документів ЄС, вона далека від завершення. Наприклад, для стандартів за кодом 67.100 (молоко та молочні продукти) з 190 гармонізованими є 77 (41%). За таких умов, експорт харчових продуктів на загальний ринок країн ЄС буде проблематичним, або й взагалі неможливим. Отже, частковим вирішенням окресленої проблеми може бути інтенсифікація та завершення гармонізації нормативних документів ЄС та міжнародних стандартів у тих секторах переробної промисловості, продукція яких конкурентоспроможна та користується попитом на ринках ЄС.

Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 року № 807 "Про затвердження мінімально допустимого рівня цін на молоко на 2012 рік" визначено мінімальну ціну на молоко незбиране (не піддане будь-якій обробці, переробці чи пакуванню для потреб подальшого продажу) другого гатунку, яка у 2013 р. становила 2200 гривень за тонну (без урахування ПДВ).

Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників" від 22.12.2011 року № 4268-VI, встановлено позитивну різницю між сумами податкових зобов'язань та податкового кредиту звітного (податкового) періоду, що визначено у податковій декларації з податку на додану вартість щодо діяльності з постачання продукції, яка повинна сплачуватися до спеціального фонду Державного бюджету України та на спеціальний рахунок, відкритий в органі Державного казначейства (у 2014 році — по 50% до спеціального фонду Державного бюджету та на спе-

Таблиця 2. Надходження молока на переробні підприємства всіма категоріями господарств України, тис. т

Сорт молока	Рік				2013 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	
Вищий	82,8	113,2	120,5	227,0	274,2
Перший	1,1	1,7	1,7	1,4	127,3
Другий	78,0	1,7	1,7	1,6	2,1
Несортоване	17,1	62,3	161,8	80,6	471,3

Джерело: дані з Асоціації виробників молока України.

ціальний рахунок підприємства). Згідно з цим законом, підприємство суму податку на додану вартість, перераховану на спеціальний рахунок, використовує виключно для виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам за продане ними молоко.

Не менш важливим є режим дотацій за рахунок ПДВ — зобов'язань переробних підприємств, що забезпечує суттєвий вплив на дохідну частину виробництва продукції тваринництва (м'яса та молока). Такий спосіб підтримки передбачає переказання на переробні підприємства функцій податкових агентів, які суттєво зменшують механізм адміністративної підтримки, одночасно пропонуючи суб'єктам господарювання відповідні економічні вигоди.

За рахунок функціонування механізму виплат ПДВ-дотацій переробним підприємствам дохідність виробництва молока збільшиться на 18%.

Водночас така підтримка має і ряд недоліків, а саме: нерівномірність розподілу сум підтримки, залежність розміру дотацій від господарської діяльності відповідного переробного підприємства, зловживання або неналежне використання бюджетних ресурсів (не за призначенням), що суттєво зменшує її ефективність.

Застосовуючи режим утримання ПДВ як форми фінансової підтримки в розвитку агропромислового виробництва, доцільно його не змінювати до 2020 року, для максимального акумулювання ПДВ.

В Україні розроблено Державну цільову програму розвитку молочного скотарства до 2020 року, фінансування якої оцінюється у 48,6 млрд грн. Відповідно до неї планується, що до 2020 року виробництво молока в Україні становитиме 14,5 млн т, із них 9,2 млн т — високоякісного. Наразі у 2013 році порівняно з 2010 роком виробництво молока скоротилося на 3,1% (до 11488 тис. т, див. табл. 1).

Відповідно до Закону України "Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини", основними засадами державної політики щодо забезпечення якості та безпеки продуктів харчування і продовольчої сирови-

Таблиця 3. Моніторинг оптово-відпускних цін на молочні продукти (вересень 2014 р.) грн./кг

Регіон	Молоко жирністю 2,5% у півлітрі 1 л			Масло вершкове жирністю 72,5%		
	12.09	19.09	%	12.09	19.09	%
Вінницька обл.	6,00	6,00	100	44,10	44,10	100
Донецька обл.	7,01	7,01	100	62,00	62,00	100
Київська обл.	6,15	6,20	100,8	51,15	51,15	100
Львівська обл.	6,71	6,67	99,4	57,10	57,10	100
Харківська обл.	6,45	6,48	100,5	51,35	51,35	100
Херсонська обл.	6,40	6,40	100	50,30	50,40	100,2
Регіон	Сир кисломолочний до 9% жиру			Сметана жирністю 20% жиру		
	12.09	19.09	%	12.09	19.09	%
Вінницька обл.	25,00	25,05	100,2	19,90	19,90	100
Донецька обл.	37,00	37,00	100	25,00	25,10	100,4
Київська обл.	31,85	31,85	100	17,20	17,20	100
Львівська обл.	29,97	29,87	99,7	21,30	21,30	100
Харківська обл.	27,35	27,35	100	19,15	19,15	100
Херсонська обл.	29,95	30,00	100,2	19,20	19,20	100

ни є: пріоритетність збереження і зміцнення здоров'я людини; створення гарантій безпеки для здоров'я людини під час виготовлення, ввезення, транспортування, зберігання, реалізації, використання продукції; державний контроль і нагляд за виробництвом продукції; підтримка контролю якості харчових продуктів з боку громадських організацій; координація дій органів виконавчої влади при розробці та реалізації політики щодо забезпечення якості й безпеки харчових продуктів; встановлення відповідальності виробників, продавців харчових продуктів, продовольчої сировини за забезпечення їх якості та безпеки (табл. 3).

Відповідно до Закону України "Про стандартизацію", основною метою стандартизації є "забезпечення безпеки для життя та здоров'я людини, тварин, рослин, майна та охорони довкілля, створення умов для раціонального використання всіх видів національних ресурсів та відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню, сприяння усуненню технічних бар'єрів у сфері торгівлі". Саме стандартизація є перспективним напрямом прискореного виходу на світовий ринок.

Зокрема вимоги чинного ДСТУ 3662-97 "Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі" не в повній мірі гармонізовані з європейськими нормативами на якість молока. Щодо вимог до показників якості молочної сировини у Європейському союзі, то вони регламентуються Директивою Ради ЄС 92/46 від 16 червня 1992 р., яка визначає норми щодо походження сиро-

го молока в країнах ЄС. Згідно з нею походження молока має бути від корів, які не хворіють на інфекційні хвороби, що можуть передаватися людям; загальний стан здоров'я тварин є задовільним; молоко цих тварин не повинно оброблятися шкідливими токсичними, небезпечними для людей речовинами. Молочна сировина на переробку має надходити з продуктивних підприємств, за якими повинен бути суворий контроль. Молочні підприємства та всі прилеглі приміщення, де здійснюються процеси доїння, зберігання, очищення й охолодження молока мають бути розміщені так, щоб уникнути та обмежити ризики забруднення молока-сировини. Такі приміщення повинні бути компактними, проходити дезінфекцію, бути обладнаними вентиляцією, добре освітленими, забезпечені питною водою, установки мають легко

очищуватися. Блоки для зберігання молока обов'язково обладнані холодильними установками, захищені від паразитів і відокремлені від інших приміщень. Місце зберігання й охолодження молока-сировини повинно знаходитися на відстані від місць утримання та годівлі тварин. Суворій регламентації діяльності підлягають також переробні підприємства, які мають в обов'язковому порядку проходити атестацію.

ВИСНОВОК

Членство України в ЄС передбачає необхідність гармонізації вітчизняного законодавства з вимогами європейських директив, тому першочергову увагу слід приділити запозиченню іноземного досвіду та втіленню його у вітчизняну практику. Чіткого обґрунтування підходів щодо підвищення якості молока-сировини та молочної продукції потребує селекційно-племінна робота, збалансована годівля й відповідно міцна кормова база сільськогосподарських підприємств, техніка та технологія одержання високоякісного молока, всебічна наукова та державна підтримка і ряд інших критеріїв, які формують якість молока-сировини. Центральним органом в сфері державного регулювання якості молока і молочної продукції повинні стати інспекції якості та формування ресурсів сільськогосподарської продукції, які на різних рівнях здійснюватимуть висококваліфікований контроль якості. За таких умов питання, пов'язані з глобалізацією, становитимуть не лише загрози та ризики для вітчизня-

ної економіки, а й створять сприятливі можливості для нових перспектив на ринку молока.

Існує необхідність нормативно-правового визначення такого самостійного сектору сучасного національного ринку як ринок молочної продукції. У зв'язку з чим запропоновано таке визначення: ринок молочної продукції — це система (комплекс) правовідносин між його учасниками, що складаються в процесі виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, споживання молочної продукції та утилізації відходів, завдяки якій реалізується право на власність щодо молочної продукції та інших товарів, характерних для цього ринку, та реалізується право людини на належне достатнє харчування та належну якість і безпечність харчових продуктів.

Потребує досконалішого закріплення на конституційному рівні права кожного на належне достатнє здорове харчування та належну якість і безпечність харчових продуктів, а також на достовірну повну і доступну інформацію про продукти харчування та ефективний захист цього права із фіксацією його у окремій статті Конституції України.

Література:

1. Офіційний сайт Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vet.gov.ua/node/1151>

2. Офіційний сайт Верховної Ради [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1.pf3511=45633

3. Сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/food/index.en.htm>

4. Сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/food/index.en.htm>

5. Довідка щодо адаптації сільського господарства України до вимог СОТ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=188046&cat_id=38231

6. Інформаційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/46-93>

7. Інформаційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3164-15>

8. Інструкція щодо організації виробничого мікробіологічного контролю на підприємствах молочної промисловості / НААН; Ін-т прод. ресурсів НААН. — К.: ННЦ ІАЕ, 2014. — 372 с.

9. Куценко А.О. Проблеми господарсько-правового забезпечення якості вітчизняної молочної продукції в рамках членства України в СОТ / А.О. Куценко // Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. — 2010. — № 4 (51). — Ч. 2. — С. 207—215.

10. Пархомець М.К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах: монографія / М.К. Пархомець. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — 346.

References:

1. The official site of State veterinary and phytosanitary service of Ukraine (2015), available at: <http://vet.gov.ua/node/1151> (Accessed 15 April 2015).

2. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2015), available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1.pf3511=45633 (Accessed 15 April 2015).

3. The site of the European Commission (2015), available at: <http://ec.europa.eu/food/index.en.htm> (Accessed 17 April 2015).

4. The site of the European Commission (2015), available at: <http://ec.europa.eu/food/index.en.htm> (Accessed 19 April 2015).

5. Reference with adaptation a farming of Ukraine to the WTO requirements (2015), available at: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=188046&cat_id=38231 (Accessed 17 April 2015).

6. The information site of Verkhovna Rada of Ukraine (2015), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/46-93> (Accessed 15 April 2015).

7. The information site of Verkhovna Rada of Ukraine (2015), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3164-15> (Accessed 15 April 2015).

8. National Academy of Agricultural Sciences, Institute of food resources (2014), "Instruktsiya shcho do orhanizatsiyi vyrobnychoho mikrobiolohichnoho kontrolyu na pidpryemstvakh molochnoyi promyslovosti" [Instructions for the organization of industrial microbiological control at the dairy industry enterprises], NCC IAE, Kyiv, Ukraine.

9. Kutsenko, A. O. (2010), "Problems of economic and legal support quality of domestic dairy products as part of Ukraine's WTO membership", Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, vol. 4 (51), p. 2, pp. 207—215.

10. Parkhomets, M. K. (2005), Orhanizatsiyno-ekonomichni osnovy rozvytku molokoproductovoho pidkompleksu v rynkovykh umovakh [Organizational-economic bases of milk subcomplex development in the market conditions], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2015 р.